

---

4 - С А Б А Қ

ҚАЗАҚСТАН – ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ СУБЪЕКТІЛІК-ПРЕДИКАТТЫҚ ҚАТЫНАСТЫҢ БЕРІЛУІ

1-тапсырма. Берілген сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсініп, сөйлемдер құраңыз.

Егемендік, тәуелсіздік, тарихи, аумақ, халықаралық құқық, қол сұғу, келісім, қарулы күш, әуе кеңістігі, өлке, табиғат, құрлық, аумағы, шектеседі, қазына, өсімдік, дәрілік қасиеті бар, қоңыржай, шөл, шөлейт, шұрайлы, шүйгін, суармалы, климаттық белдеу.

2-тапсырма. Оқыңыз. Талдаңыз.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекетіміздің егемендігі мен тәуелсіздігін баянды етті. Қазақстан мемлекетінің егемендігі мына белгілермен сипатталады: Қазақстан мемлекетінің тарихи қалыптасқан аумағы бар. Қазақстанның аумағы бес мемлекетпен: Ресеймен, Қытаймен, Өзбекстанмен, Қырғызстанмен және Түркменстанмен шектес. Мемлекетіміздің аумағы біртұтас және оған қол сұғуға болмайды. Мемлекетіміздің аумағына басқа мемлекеттің қол сұғуы агрессия деп аталады. Агрессияны халықаралық құқық айыптайды. Конституцияда жарияланғандай, Қазақстан басқа мемлекеттермен тату көрші, олардың ішкі ісіне араласпау, дауларды келісім арқылы шешу, қарулы күштерді қолданбау саясатын жүргізеді. Қазақстан Республикасының мемлекеттік шегарасы туралы заң бойынша біздің мемлекет өз аумағын құрлықта, теңізде, әуе кеңістігінде өз қарулы күштерімен қорғайды. Республика шегарасын Қазақстанның шегара әскері күзетеді.

Қазақстан аумағы жағынан Еуразия құрлығында Ресей, Қытай, Үндістан мемлекеттерінен кейін төртінші орынды иеленеді. Жалпы жер көлемі 2 717,3 мың шаршы шақырым. Бұл бүкіл Еуропа жеріне тең келеді.

Қазақстан – қазынаға бай ел. Табиғаты өте сұлу. Биік-биік асқар тау, мөп-мөлдір бұлақтар, көлдер, сан алуан өсімдіктер мен дәрілік қасиеті бар шөптер өседі. Қазақстан жерінде неше түрлі аңдар мен құстар, жануарлар өмір сүреді. Еліміздің батысы мен шығыс аймағының табиғаты да ұқсай бермейді. Қазақстан қоңыржай климаттық белдеуде орналасқан. Табиғат зоналары (орманды дала, дала, шөлейт, шөл) негізінен ендік бағытта созылып жатыр. Дүниежүзілік мұхиттардан қашық жатқандықтан, жерінің көбі шөл және шөлейт болып келеді. Оңтүстік-шығыс және шығыс бөлігіндегі биік тау бөктерлерін суармалы жерлер алып жатыр. Сол қазақ жерінде біздің ата-бабаларымыз, батырларымыз, ақындарымыз, ғалымдарымыз туып өскен.

Қазақстан жері – шұрайлы, шөбі шүйгін өлке. Қазақстанның кең даласындай байтақ дала еш жерде жоқ шығар. «Отаның – алтын бесігің», «Отаны жоқтық – нағыз жоқтық» деп дана халқымыз бекер айтпаған. Өз Отанын сүю, өз ана тілін ардақтау – әрбір азаматтың міндеті.

Ал халқымызда атамекенді ардақтау сезімі өте терең. Халқымыздың басынан қандай қиын кезеңдер өткенде де ата-бабаларымыз елімізді сыртқы жаудан қорғай білген. Өз елі үшін жанын да, барын да аямаған. Халқымыздың осы бір қасиеті жанымызға ана сүтімен тарап, ана тілімен дарып, ақ нанымен бекуі тиіс. Өйткені, Отан біз үшін оттан да ыстық.

(Баспасөз материалдарынан ықшамдалып алынды)

3-тапсырма. Сұрақтарға мәтін мазмұны бойынша жауап беріп, топ болып талқылаңыз.

1. Астанасы мен мемлекеттік құрылымы қандай?
2. Табиғат жағдайы, табиғат байлықтары туралы не білесіз?
3. Экономикалық даму дәрежесі қандай?
4. Халықтың тұрмыс-тіршілігі туралы не білесіз?
5. Елімізде қанша пайызы жергілікті қазақтар?
6. Қазақстанның географиялық ерекшеліктерін атаңдар.

4-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, сөйлемді аяқтаңыз.

1. Қазақстан мемлекетінің егемендігі мына белгілермен сипатталады: ... . 2. Мемлекетіміздің аумағы біртұтас ... . 3. Мемлекетіміздің аумағына басқа мемлекеттің ... . 4. Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы туралы заң бойынша ... . 5. Қазақстан аумағы жағынан Еуразия құрлығында ... . 6. Қазақстан қоңыржай ... . 7. Қазақ жерінде біздің ... . 8. Қазақстан жері – шұрайлы, ...

Зат (ұғым) атауының берілуі

Қазақ тілінде зат, ұғымның атауы деп (атайды, санайды, аталады),

болып (саналады, табылады) байланыстырушы етістіктері арқылы беріледі.

Субъектілік сипат	Субъект	Предикат	Мысал
Ненің несін	не?	деп атайды деп аталды	Мемлекетіміздің аумағына басқа

		деп аталады	мемлекеттің қол сұғуы агрессия деп аталады.
Ненің несін	қандай?	деп санайды?	<i>Қазақстанды Орталық Азиядағы инвестицияға ең қолайлы ел деп санайды.</i>
Ненің	несі? кімі?	боп/болып саналады/табылады	Тарихи ескерткіштер халқымыздың асыл мұрасы болып саналады.

5-тапсырма. Төмендегі сөйлемдерді *деп аталады, болып табылады, деп санайды* байланыстырушы сөздерін пайдаланып, өзгертіңіз.

Үлгі: *Қазақстанның* елордасы – Астана қаласы.

Қазақстанның елордасы Астана қаласы *болып табылады.*

1. *Қазақстанның* Тәуелсіздігі Қазақстан халқының ортақ жетістігі.
2. Сауд Арабиясы Таяу Шығыстағы *Қазақстанның* маңызды серіктесі.
3. Қазақстан көптеген халықаралық ұйымдардың мүшесі.
4. Өсімдігі жағынан бай өлке *Қазақстанның* таулы аймақтары.
5. Қазақстанның ең бай жануарлар әлемі таулы өлкелер.
6. Депутаттар халықтың биліктегі өкілдері.
7. Қашаған – *Қазақстанның* мұнайгаз саласын дамытудың символы.

6-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша «Қазақстан қандай мемлекет?» деген сұраққа жауап беріңіз. Сөйлемдердегі субъектілік-предикаттық қатынасты анықтаңыз.

1. _____
2. _____

3. _____

7-тапсырма. Оқыңыз. Нақылды бүгінгі өмірмен байланыстырып талдаңыз.

- I. Алтын ұяң – Отан қымбат,
Құт-берекең – атаң қымбат,
Аймалайтын – анаң қымбат,
Асқар тауың – әкең қымбат

(Қазыбек би)

- II. «Егер әрбір адам өзіне тиесілі аядай жерде қолынан
келгенінің бәрін жасаса ғой, онда біздің жеріміз қандай
құлпырып, жайнап кеткен болар еді».

(А.П. Чехов)

8-тапсырма. Мәтінді оқыңыз. Сөйлемдерді (болып табылады, деп саналады, деп қабылданады) байланыстырушы етістіктермен берілген құрылымдарды пайдаланып өзгертіңіз.

Жер – адамның күнкөріс көзі. Бірақ оны адамдардың есепсіз пайдалануына болмайды. Жер – келер ұрпақтың мекені, несібесі, көңіл қуанышы.

Қазақ халқында халықтық табиғат қорғау дәстүрі ертеден бері сақталған. «Елім бай болсын десең, жеріңнің бабын тап» деген халық мақалын есте ұстаған ата-бабамыз күздеуге, көктеуге, жайлауға және қыстауға көшіп, қонысын ауыстырып отырған. Мұның түбірі жердің шөбін қалпында сақтап, қорын азайтпауда жатыр. Қорқыт бабаның жерді бүлдіріп қаза беруден сақтандырып, «ушығып кетеді» деп бәйек болуы, ел шетіне жау тиіп, ауыл үдере көшкенде, шаңырағына қарлығаш ұя салып, балапан шығарып жатқандықтан, Төле би бабамыз үйін жыға алмай, жұртта қалғаны, Асанқайғының халқына жайлы қоныс іздеп, желмаясымен жеті жыл кезуі тегін емес қой. Қазақта «үш сауап» деген бар. Ол не? Үлкендер айтатын тыйым сөздер де бар, «құдыққа түкірме», «жалғыз ағашты кеспе», «құстың ұясын бұзба». Осының бәрі табиғатты қорғау екенін түсінеміз.

9-тапсырма. Сұрақты топ болып талқылап, тапсырмаларды орындаңыз.

1. Асанқайғының халқына жайлы қоныс іздеп, желмаясымен жеті жыл кезуінің себебі не?
2. Төле бидің «Қарлығаш әулие» аталуы туралы не білесіз?
3. Өздеріңіздің туған жерлеріңіз туралы әңгімелеп беріңіз.
4. Туған жеріңіз туралы қандай аңыз, әңгімелер білесіз?
5. Туған жер, табиғат туралы өлең жолдарын оқып немесе ән айтып беріңіз.

10-тапсырма. Өлеңнің соңғы ұйқастарына өлең құрастырыңыз.

1. Туған жерім жайнаған, Қызу еңбек қайнаған. Бақытты елдің ұланы Мен асыр салып ойнаған.	2. Мен елімді сүйемін, Елім үшін күйемін. Бабалардың рухына Тағзым етіп, бас ием.
..... қайнаған, ... ойлаған.	..... нар тұлға, ... жайнаған.

11-тапсырма. Берілген ой-пікірлерге қарсылық білдіріңіз немесе қолдаңыз.

	Иә	Жоқ
Қазақстан аумағы кіші елдерге жатады.		
Ақ аю Қазақстанда тіршілік етеді.		
Қазақстанды екі дүние бөлігіне бөліп тұрған өзен – Жайық.		
Аласа тау – Алтай.		
Жыртқыш аң – бөкен.		
Қазақстандағы жазық – Шығыс Еуропа.		
Қоянның жүні қыста өзгермейді.		
Қысқа өзен – Сарысу.		
Піл Қазақстанда тіршілік етеді.		
Балқаш көлінің суы түгелдей тұщы.		
Кеңес дәуіріндегі зерттеуші – Ш.Уәлиханов.		

12-тапсырма. Мақал-мәтелдерді толықтырып, жаттап алыңыз. Субъектілік-предикаттық қатынасты анықтаңыз.

1. Жақсы адам – елдің ырысы,
... – жанның тынысы.
2. Туған жердей жер болмас,
... ел болмас.
3. Туған жердің күні де ыстық, ...
4. ... – тұғырың,
Туған ел – қыдырың.
5. Малды қорлама – залалы бар,
Жер мен ... қорлама – азабы бар.
6. Жер – қазына, су – ... .
7. Өсімдік шаңды жұтады, ... тазартады.
8. Заманына қарай заңы, ... қарай аңы.

13-тапсырма. Төменде берілген жұмбақтарды оқып, жауабын табыңыз.

Қаласы бар, үйі жоқ,
Өзені бар, суы жоқ.
Орманы бар, түбі жоқ,
Бақшасы бар, гүлі жоқ. (...)

Бар ма, жоқ па –
Оны анық білмейміз.
Ол жоқ жерде
Өмір сүріп жүрмейміз. (...)

Теңіз, тауларды, халықты,

Ойлап тап, көтерген алыпты. (...)

Жан-жағы су болып жатқан,
Ортасы ну болып жатқан. (...)

14-тапсырма. Өлеңді мәнерлеп оқып, жаттап алыңыз.

Тағдырыңды тамырсыздың індетінен қалқала!

Әр адамда өз анасынан басқа да,
Жебеп жүрер, демеп жүрер арқада,
Болу керек құдіретті төрт ана:
Туған жері – түп қазығы айбыны,
Туған тілі – сатылмайтын байлығы.
Туған дәстүр, салт-санасы – тірегі,
Қадамына шуақ шашар үнемі
Және туған тарихы, еске алуға қаншама,
Ауыр әрі қасіретті болса да.
Төрт анаға өңін жалғай алмаған,
Пенделердің басы қайда қалмаған?
Төрт анасын қорғамаған халықтың,
Ешқашанда бақ жұлдызы жанбаған.
Қасиетті бұл төрт ана – тағдырыңның тынысы,
Төрт ана үшін болған күрес – күрестердің күресі.
(М. Шаханов)

15-тапсырма. Сабақ бойынша кестені толтырыңыз.

V	+	!	?
«Бұрыннан білемін»	«Жаңа ақпарат»	«Таңғалдырды»	«Келісе алмаймын. Білгім келеді»